

**İHRACATA DAYALI BÜYÜME HİPOTEZİNİN TESTİ:
TÜRKİYE VE YENİ GELİŞEN EKONOMİLER ÜZERİNE
KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME**

**TEST OF EXPORT LED GROWTH HYPOTHESIS:
A COMPARATIVE ANALYSIS ON TURKEY AND
NEWLY DEVELOPING COUNTRIES**

Levent KÖSEKAHYAOĞLU*
Canan ŞENTÜRK**

Abstract

The relation between exports and national income of a country has long been a frequently debated issue in both trade and growth theory. This issue is particularly important in providing arguments for 'free trade' (export-led growth) or 'protectionism' (import substitution) as presence of any causality between exports and income would imply supremacy of outward looking policies over inward looking policies. In order to test the export-led growth hypothesis, this work examines the relation between trade (exports and imports) and income for Turkey and seven newly developing countries using Granger causality analysis. Our results suggest that the export-led growth hypothesis is not supported only in cases of Argentina, and Brazil while there is a strong causality running from exports to growth for Turkey, the Czech Republic, Hungary, Poland, India and China.

Keywords: *Export-led growth, import substitution, Granger Causality Analysis.*

Özet

Bir ülkenin ihracatı ve milli gelir düzeyi arasındaki ilişki, gerek ticaret gerekse büyüme teorilerinin uzun süredir tartışılan bir konusudur. İhracat ve milli gelir arasındaki bir nedensellik ilişkisi dışa açık politikaları içe dönük politikalara kıyasla daha üstün bir konuma getireceğinden, 'serbest ticaret' (ihracata dayalı büyüme) ya da 'korumacılık' (ithal ikamesi) tezlerini savunmada bu tartışma büyük önem taşır. İhracata dayalı büyüme hipotezini test etmek amacıyla, bu çalışmada Türkiye ve yedi yeni gelişen ülke için dış ticaretle (ihracat ve ithalat) milli gelir arasındaki nedensellik ilişkisi Granger nedensellik analizi kullanılarak incelenmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, incelenen sekiz ülkeden Arjantin, Brezilya ve Hindistan için test edilen hipotez desteklenmezken, Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Çin örneklerinde ihracatla milli gelir arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: *İhracata dayalı büyüme, ithal ikamesi, Granger nedensellik analizi.*

* Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü Öğretim Üyesi, levent@iibf.sdu.edu.tr

** Arş. Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD, canansenturk@iibf.sdu.edu.tr

1. GİRİŞ

Planlı kalkınma döneminde 1960'lı yılların başlarından itibaren '*ithal ikameci*' olarak adlandırılan ve temelde korumacılığa dayanan politikalar izleyen Türkiye, radikal bir değişimle 1980'de 24 Ocak Kararları olarak bilinen politikaları uygulamaya başlamış ve '*ihracata dayalı büyüme*' modeline geçmiştir.

Temel kalkınma politikasında böylesine kökten bir değişimin altında yatan temel etken, ihracatla milli gelir arasında öngörülen güçlü bağlantı nedeniyle, hızlı ihracat artışlarına paralel olarak milli gelirin de benzer şekilde artacağı beklentisi idi. Singapur, Tayvan ve Güney Kore gibi ülkelerin bu dönemde izledikleri serbest ticaret politikaları sayesinde oldukça yüksek büyüme hızlarına ulaşması, bu beklentinin başlıca dayanak noktasını oluşturmuştu. Sonuç olarak, bu dönemde ihracata dayalı büyüme modeli Türkiye ve pek çok gelişmekte olan ülke için bir alternatif politika önerisi durumuna gelmiştir.

Çalışmanın temel amacı, ihracata dayalı büyüme modelinin geçerliliğini Türkiye ve yedi yeni gelişen ülke için ampirik olarak test etmektir. Bu amaçla, Türkiye'nin yanı sıra, öncelikle 1990'lı yılların başında köklü bir rejim değişikliği yaparak piyasa ekonomisine geçen Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya incelenmiştir. Ayrıca, uzun süredir dışa açık politikalar izleyen iki Latin Amerika ülkesi olarak Arjantin ve Brezilya ile son dönemde ihracatını hızla artıran ve en hızlı büyüyen ekonomiler arasında olan Hindistan ve Çin çalışmaya dâhil edilmiştir. İhracatla milli gelir arasındaki ilişkinin incelenmesinde bu amaçla en sık kullanılan yöntemlerden biri olan Granger nedensellik analizi kullanılmıştır.

İlk olarak dış ticaretle milli gelir arasındaki ilişki üzerine teorik tartışmalar özetlenmiş, daha sonra ihracata dayalı büyüme tezini test etmeye yönelik çalışmalardan elde edilen sonuçlar incelenmiştir. Türkiye ve ele alınan diğer yedi ülkede ihracat ve milli gelirin gelişim trendinin analiz edildiği dördüncü bölümün ardından, çalışmada izlenen yöntem ve ampirik bulgular beşinci bölümde verilmiştir. Son olarak, çalışmadan elde edilen bulgular sonuç bölümünde değerlendirilmiştir.

2. DIŞ TİCARET-MİLLİ GELİR İLİŞKİSİ

2.1. Teorik Değerlendirme

Ekonomik büyüme ve ticaret arasındaki ilişki, büyüme ve kalkınma literatüründe oldukça önemli bir yer tutmaktadır.

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Büyümenin gerçekleşebilmesi için birçok faktör arasında dış ticaretin önemli rolü olduğu genel kabul görmektedir. İktisadi analiz içinde ticaretin önemini vurgulayan ilk düşünürler Smith ve Ricardo'dur. Ricardo, her ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu malın üretiminde uzmanlaşarak o malı ihraç edeceğini ve her iki malı da üretmek zorunda olduğu dış ticaret öncesi duruma göre daha yüksek bir refah düzeyine ulaşacağını belirtmiştir (Chang ve Grabel 2005:80-81).

A. Smith'le başlayan “dış ticaretin büyümenin lokomotifi olduğu” iddiası, 20.yüzyılda uzun bir dönem boyunca popüleritesini yitirmiş; gelişmekte olan ülkeler korumacı teorilerin baskısı altında kalmış ve sınırlı ölçüde dışa açık sanayileşme politikaları uygulayabilmişlerdir.¹ 1950, 60 ve 70'lerde çok sayıda kalkınma iktisatçısı korumacı görüşe kucak açmış ve akademik alanda bu yönde ciddi çalışmalara yer verilmiştir. 1980'li yıllar ise uzun dönemli büyüme veya kalkınma stratejileri hususunda politika görüşlerinin yenilenmesinde önemli roller üstlenmiştir.

Bu yıllarda ortaya çıkan borç krizi, gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümünde dış ticaret rejiminin köklü biçimde serbestleştirilmesine neden olmuş ve II. Dünya Savaşından bu yana, gelişmekte olan ülkelerin çoğu tarafından izlenen içe dönük politikaların daha fazla sürdürülemeyeceği anlaşılmıştır. Hatta korumacı politikaların en iddialı destekçisi olan Latin Amerika Ekonomik Konsorsiyumu ECLA başta olmak üzere; Dünya Bankası (WB), Uluslar arası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar tarafından gelişmekte olan ülkelerin finansal yardım alabilmeleri için dış ticaret liberalizasyonu bir ön koşul olarak öne sürülmüştür (Edwards, 1993).

Teorik olarak bir ülkenin büyümesinde uluslararası ticaretin önemi uzun süre önce tanımlanmış olmasına rağmen; bu ilişkinin ampirik olarak test edilmesi ve doğrulaması çok daha yenilere dayanmaktadır. Büyüme ve ticaret arasındaki ilişkinin test edildiği sistemli ampirik çalışmalara özellikle son otuz yılda yer verilmiştir (Love ve Chandra, 2005:1156). Yirminci yüzyılın büyük bir bölümünde, ithal ikameci sanayileşme stratejilerinin çok sayıda gelişmekte olan ülkenin kalkınma stratejisinde baskın bir rol oynadığı gerçeğinin yanı sıra; ithal ikameci sanayileşme stratejisini izleyen gelişmekte olan Latin Amerika ülkeleri nispeten daha düşük büyüme oranları ile karşı karşıya iken; ihracata dayalı büyüme politikaları

¹ ‘İthal ikameci sanayileşme stratejileri’ olarak adlandırılan bu politikaların temelleri Prebisch (1950) ve Singer'in (1950) tezlerine dayanmaktadır.

uygulayan Asya ülkelerinin büyüme performanslarının oldukça yüksek seyretmesi, ampirik ve teorik çalışmaların giderek artan bir kısmının niçin 70'lerin sonlarından beri ticaret liberalizasyonu ve ülkelerin ekonomik performansları arasındaki ilişkiyi incelemeye yöneldiklerini açıklar niteliktedir (Yanikkaya, 2003). Çoğu araştırmacı Asya ülkelerinin bu imrenilecek büyüme performansları için ilk açıklama olarak ihracata yönelik politikaları öngörmüşlerdir.

“İhracata dayalı büyüme hipotezi” olarak adlandırılan; ihracattaki büyümenin bir ekonominin üretim ve istihdamındaki büyümenin temel belirleyicisi olduğu görüşü üç temel iddia ile desteklenmektedir. Bunlardan ilki Keynesyen bir iddiadır ve ihracattaki artışın dış ticaret çarpanı vasıtasıyla üretim hacminde genişleme yaratacağını öne sürer (Ramos, 2001:613).² İkinci görüşe göre, ihracattan elde edilen dövizin sermaye malları ithalatında kullanıldığı ve dolayısıyla ekonomik büyümeye neden olduğu savunulmaktadır (Moosa ve Choe, 1998:237; Ramos, 2001:614). Üçüncü teze göre de, ihracat pazarındaki hacim ve rekabet, ölçek ekonomilerine ve üretimde teknolojik ilerlemeye ve yayılmalara (spillover) sebep olur (Helpman ve Krugman, 1985; Bhagwati ve Srinivasan 1979; Krueger , 1980).

2.2. Sayısal Değerlendirme

Dış ticaret ile milli gelir arasındaki ilişkinin matematiksel olarak ifade edilmesinde, bir ülkenin ihracatı üretim faktörüne benzer bir şekilde tahlil edilir ve basit bir üretim fonksiyonu modeli çerçevesinde ekonomik büyümede ihracatın rolü test edilmeye çalışılır. Toplam üretim fonksiyonu kullanılarak milli gelir aşağıdaki şekilde ifade edilir (Ram 1985: 417);

$$Y = f(L, K, X) \quad (1)$$

Burada Y, toplam reel çıktıyı (üretim); L, işgücünü; K, sermayeyi; X ise ihracatı temsil etmektedir. Fonksiyon büyüme oranları terimleriyle yeniden yazıldığında;

$$\dot{Y} = \beta_0 + \beta_1 \dot{L} + \beta_2 \dot{K} + \beta_3 \dot{X} \quad (2)$$

² Levine ve Renelt (1992) yatırım payı ile gelirdeki büyüme arasında ve ticaret payları ile yatırım arasında pozitif yönlü ve sağlam bir korelasyon olduğunu ve ticaretin yatırımlar vasıtasıyla büyümeyi etkilediğini ileri sürmektedir.

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Toplam türevleri alınarak yazıldığında benzer bir ifade oluşur. Değişkenlerin üstünde bulunan noktalar büyüme oranlarına işaret eder ve β_1, β_2 ve β_3 ise L, K, ve X'e göre çıktı esnekliklerini verir. \dot{K} (sermaye büyüme oranı) çoğu ülke için bilinmediğinden denklemde yerine $\frac{\Delta K}{Y}$ ³ kullanılarak yeniden ifade edilirse;

$$\dot{Y} = \beta_0 + \beta_1 \dot{L} + \frac{\partial Y}{\partial K} \cdot \frac{K}{Y} \cdot \frac{dK}{K} + \beta_3 \dot{X} \quad (3)$$

dK yerine I yazarsak;

$$\dot{Y} = \beta_0 + \beta_1 \dot{L} + \alpha_2 \frac{I}{Y} + \beta_3 \dot{X} \quad (4)$$

Burada α_2 sermayenin marjinal fiziksel ürününü ifade etmektedir. Sonuç olarak eğer model uygun özelliklere sahipse; \dot{X} 'in tahmin edilen katsayısı (β_3); ihracat artışının ekonomik performans üzerindeki etkisinin büyüklüğü ve yönünü gösterecektir (Ram, 1985: 418).

3. İHRACATA DAYALI BÜYÜME TEZİNİ TEST ETMEYE YÖNELİK AMPİRİK ÇALIŞMALAR

1970 ve 1980'lerde çok sayıda ekonometrik çalışmada ihracat ve büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Bunlardan Michaely (1977), Balassa (1978), Krueger (1978), Heller ve Porter (1978), Feder (1983), Ram (1985 ve 1987), Thornton (1996) ve Frankel ve Romer (1996) tarafından yapılan çalışmalarda ihracattaki büyüme kapsamlı bir ekonomik büyüme yaratır görüşü desteklenmiştir.

Michaely (1977), 41 az gelişmiş ülkeyi içeren çalışmasında, kişi başına GSMH'daki yıllık büyüme ile GSMH içinde ihracat payındaki yıllık artış arasındaki ilişkiyi incelemiş ve ihracattaki artışın ekonomik büyümeye ivme kazandırdığını ileri sürmüştür. 1950-73 yılları

³ $\frac{\Delta K}{Y}$ yaklaşık olarak yatırım-gelir oranını verir.

KÖSEKAHYAOĞLU - ŞENTÜRK

arasında yapılan bu çalışmadan elde edilen sonuç; ihracat performansı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki pozitif olmakla birlikte; kişi başına düşen milli geliri 300 doların üzerinde olan ülkelerde bu ilişkinin daha güçlü olduğudur.

Ekonomik kalkınma üzerine dış ticaret rejimlerinin etkisini inceleyen çalışmalardan bir diğeri de Krueger'ın (1978) 1954-71 dönemini kapsayan çalışmasıdır. Krueger, seçilmiş 10 ülke GSMH'sı üzerinde ihracatın etkisini araştırmış ve "ihracatın büyüme oranındaki %1'lik artışın milli gelir büyüme oranında yaratacağı etki yaklaşık %1'dir" sonucunu elde etmiştir.

Balassa (1978), 11 ülke için ekonomik performans üzerinde ihracat artışının etkisini araştıran çalışmasında 1960-73 dönemini iki alt döneme ayırmış (1960-66 ve 1966-73); ve ihracat artışı ile ekonomik performans arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmiştir.

Ram (1985), 1960-70 ve 1970-77 dönemlerini kapsayan ve 73 az gelişmiş ülkeden oluşan oldukça büyük bir örneklem kullanarak yaptığı çalışmada; ihracat performansının ekonomik büyüme üzerinde önemli etkisi olduğunun altını çizmekle birlikte; düşük gelirli az gelişmiş ülkeler için bu etkinin 1960-70 döneminde düşük olduğunu, 1970-77 döneminde ise her iki ülke grubu için pozitif ve neredeyse eşit etki yarattığını vurgulamaktadır.

1980 ve 90'larda ise ihracat ve büyüme arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen çalışmalara yer verilmiştir. Bahmani-Oskooee vd. (1991 ve 1993), Young (1991), Chow (1987), Jung ve Marshall (1985), Love (1994 ve 1995) tarafından Granger (1969) ve Sims (1972) yöntemleri kullanılarak yapılan bu çalışmalarda karma sonuçlar ortaya konulmuştur. Bahmani-Oskooee ve Alse (1993) ve Chow (1987)'un çalışmaları hipotezi güçlü bir şekilde desteklerken; Jung ve Marshall (1985), Afxentiou ve Serletis (1991) ve Bahmani-Oskooee vd. (1991) gibi çalışmalar hipotezi desteklemeyen nedensellik testi çalışmaları olarak gösterilebilir.

4. İNCELENEN ÜLKELERDE İHRACAT VE MİLLİ GELİRİN GELİŞİMİ

4.1. Türkiye'de İhracat (1980-2005)

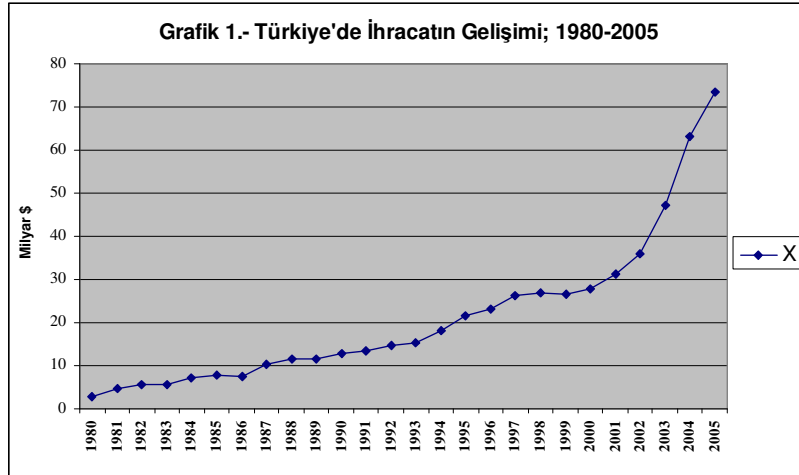
1980'li yıllara dek Türkiye'de ithal ikameci bir büyüme stratejisi izlenmişti. 1980'li yıllardan sonra ise dış ticaret serbestleşti, süreklilik kazanan bir devalüasyon stratejisi ve yoğun teşvikler vasıtasıyla ihracatı artırmak ve dış dengeyi iyileştirmek izlenen ekonomi politikalarının birinci önceliği durumuna geldi. 1980 sonrası

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

dönemde kısa bir süre ihracat artışı sağlansa da, daha sonra ihracatın gelişiminde inişli çıkışlı bir trend hâkim oldu. 1980-2005 döneminde Türkiye’de ihracatın gelişimi Grafik 1’de verilmiştir ve bu süreçte ihracatta yaşanan gelişmeleri 6 döneme ayırarak incelemek mümkündür.

a) 1980–1987; Yüksek performans yılları:

1980 yılında sadece 2,9 milyar dolar seviyesinde olan toplam ihracat, yıllık ortalama yüzde 43,8 artışla 1987’de 10 milyar doların üzerine çıkmıştır. İhracattaki bu ciddi artışta 24 Ocak 1980’de 47 TL’den 70 TL’ye çıkan dolar kurunun dönem sonunda 1.018 TL⁴ seviyesine çıkmasının yanı sıra, düşük ücret politikasının etkisiyle iç talebin daralması ve firmaların dış talebe yönelmesi etkili olmuştur.

Kaynak: DİE (2004) ve TÜİK.

b) 1988–1993; Tökezleme: Mali serbestleşmenin ön plana çıktığı bu dönemde, ihracat 1988’deki 11,6 milyar dolarlık seviyesinden 15,3 milyar dolara çıkmış ve yıllık ortalama artış sadece yüzde 5,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde dolar kuru 1988’de 1.813 TL’ den 14.458 TL’ye kadar yükselmiştir.

c) 1994–1997; Yeniden hızlanma: 1994 yılına gelindiğinde cari açık ve kamu açığı makroekonomik dengeleri tehdit edecek bir boyut kazanmış ve bu sürecin ortaya çıkardığı kriz nedeniyle Ocak 1994’te ortalama 19.000 TL düzeyindeki dolar 5 Nisan Kararları ile

⁴ Döviz kuruna yönelik değerlendirmelerde Çelebi (2001:64) ve T.C. Merkez Bankası verileri dikkate alınmıştır.

KÖSEKAHYAOĞLU - ŞENTÜRK

38.000 TL seviyesine kadar yükselmiştir. Kurdaki bu hızlı yükselişin sonucu olarak, 1994'te 18,1 milyar dolar olan toplam ihracat yıllık ortalama yüzde 11,2'lik artışla 26,2 milyar dolara yükselmiştir.

d) 1998–2000; Yeniden durgunluk: Asya ve Rusya krizleri ile 1999 depreminin etkisi altında kalınan bu dönemde ihracat tekrar azalma eğilimine girmiş, yıllık ortalama yüzde 1.45 artışla 1998'de 26,9 milyar dolarlık seviyesinden 27,7 milyar dolara yükselmiştir.

e) 2001–2004; Yeniden hızlanma: 2001 Şubat krizinin damgasını vurduğu bu dönemde ihracat ilk kez 30 milyar doların üzerine çıkarak, son dönemde TL'nin aşırı değerlenmesine rağmen, 2004'te 63 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu dönemde ihracatın yıllık ortalama artış hızı yüzde 25,2 olmuştur.

f) 2005 yılı ve sonrası; Yavaşlama başlangıcı: 2005'te ihracatın yaklaşık yüzde 16 artışla 73 milyar doları aşmasına rağmen, 2006'de ihracatın sadece yüzde 7'lik bir artışla 79 milyar dolar seviyesine ulaşması hedeflenmektedir.

4.2. Türkiye'de Milli Gelir (1980–2005)

İhracatın gelişiminde dikkate alınan dönemlerde Türkiye'nin milli gelir ve büyüme performansına ek olarak; her bir dönem için ortalama milli gelir seviyesi, ortalama büyüme hızı, kriz dönemleri hariç ortalama büyüme ve dönem içerisinde toplam büyüme oranları Tablo 1'de verilmiştir.

1980–1987 yıllarını ele alan ilk dönemde, ortalama milli gelir yaklaşık 77 milyar dolar seviyesinde iken ortalama büyüme hızı yüzde 4,6 olarak gerçekleşmiş, 12 Eylül askeri müdahalesinin olduğu 1980 yılı dikkate alınmadığında ise ortalama büyüme 5,7'ye yükselmiştir. Dolayısıyla, dönem boyunca milli gelirden toplam yüzde 25'in üzerinde bir büyümenin yaşandığı bu dönemde, ihracattaki yüksek artışlara paralel olarak milli gelirin de oldukça hızlı oranlarda büyüdüğü görülmektedir.

1988–1993 yılları arasının incelendiği ve herhangi bir iktisadi krizin yaşanmadığı ikinci dönemde ise, ortalama milli gelir 136 milyar doların üzerine çıkarken ortalama büyüme hızı yüzde 4,5 olarak gerçekleşmiştir. İhracattaki yavaşlamaya rağmen, bu dönemde milli gelir iki katlık bir artışla 1988'deki 90 milyar dolar seviyesinden 1993'de 181 milyar doların üzerine çıkmıştır.

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi
Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Tablo 1: Türkiye’de Milli Gelir Ve Büyüme (1980–2005)

	Milli Gelir (Milyar\$)	Yıllık Büyüme (%)	Ortalama Milli Gelir (Milyar\$)	Ortalama Büyüme (%)	Kriz Dönemi Hariç Ortalama Büyüme (%)	Dönem İçinde Toplam Büyüme (%)
980	68,4	-2,8				
981	56,4	4,8				
982	64,2	3,1				
983	60,5	4,2				
984	59,1	7,1				
985	66,9	4,3				
986	75,1	6,8				
987	85,9	9,8				
1980–1987 Dönemi			77,1	4,6	5,7	25,7
988	90,4	1,5				
989	107,5	1,6				
990	152,0	9,4				
991	151,7	0,4				
992	160,2	6,4				
993	181,8	7,9				
1988–1993 Dönemi			136,1	4,5	Kriz yok	101,0
994	130,9	-6,1				
995	171,9	8				
996	184,6	7,1				
997	191,1	8,3				
1994–1997 Dönemi			161,0	4,3	7,8	46,0
998	204,7	3,8				
999	187,0	-6,1				
000	200,4	6,3				

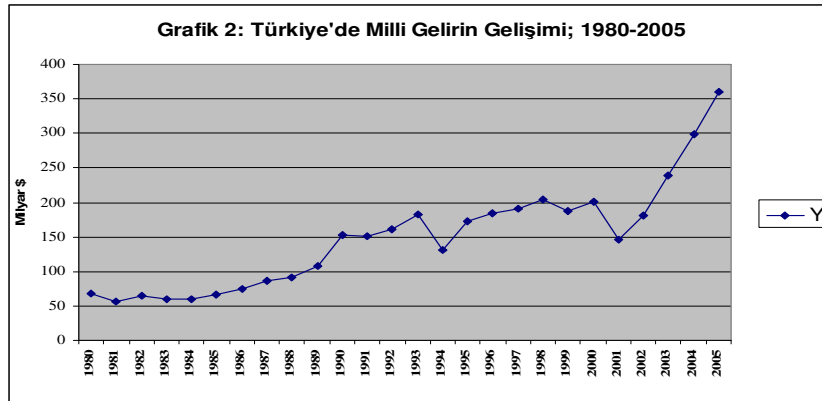
KÖSEKAHYAOĞLU - ŞENTÜRK

1998–2000 Dönemi		202,6	1,3	5,05	-2,1
001	145,7	-9,5			
002	180,9	7,9			
003	239,2	5,9			
004	299,4	9,9			
2001–2004 Dönemi		222,5	3,5	7,9	105,6
005	360,9	7,6			
1980–2005 Dönemi		149,1	4,1	6,0	528,4

Kaynak: DİE (2004) ve TÜİK’den yararlanarak hesaplanmıştır.

5 Nisan Kararları olarak adlandırılan tedbirlerin alındığı 1994 krizinin damgasını vurduğu 1994–1997 döneminde ise, ortalama milli gelir 1993’deki 181 milyar dolar seviyesinin oldukça altındaki 161 milyar dolar seviyesine kadar düşerken ortalama büyüme hızı yüzde 4,3 olarak gerçekleşmiştir. Kriz sonrası yaşanan yüksek devalüasyon ve ihracat artışının etkisiyle kriz sonrası 1995–1997 döneminde milli gelirden yüzde 7,8 gibi oldukça yüksek bir ortalama büyüme hızına ulaşılmış ve toplam yüzde 46’lık bir artış yaşanmıştır.

1998–2000 döneminde yaşanan 1999 Marmara depremi milli gelirin 1998’deki 205 milyar dolar seviyesinden 187 milyar dolara düşmesine yol açmış ve ortalama büyüme hızı yüzde 1,3’e kadar gerilemiştir. Kriz dönemi dikkate alınmadığında ortalama büyümenin yüzde 5,5 olduğu bu dönemde, 1999 Marmara depremi ve ihracatta yaşanan durğunluğa paralel olarak milli gelir dönem boyunca toplam yüzde 2,1 oranında azalmıştır.

Kaynak: DİE (2004) ve TÜİK.

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

2001–2004 dönemine ise milli gelirden yüzde 9,5 oranında bir düşüşün yaşandığı Şubat 2001 krizi damgasını vurmuş ve 2002 sonrasında elde edilen yüksek büyüme oranları ile ortalama milli gelir 222 milyar dolar seviyesinde olmuştur. Dönem boyunca elde edilen ortalama büyüme oranı yüzde 3,5 iken, kriz dönemi hariç büyüme incelenen dönemlerin en yüksek seviyesi olan yüzde 7,9'dur.

2005 sonrası dönemde belirsizliklerin küresel ölçekte artması ve petrol fiyatlarında hızlı yükseliş nedeniyle büyümenin yavaşlayacağı tahmin edilse de, 2005'te oldukça yüksek sayılabilecek yüzde 7,6'lık büyüme hızı elde edilmiştir. 2006'da ise yüzde 5'lik bir büyüme hedeflenmesine rağmen, TÜİK 2006 verilerine göre ilk altı aylık Ocak-Haziran 2006 döneminde büyüme yüzde 7,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

4.3. Diğer Ülkelerde İhracat ve Milli Gelir (2000–2005)

Tablo 2 ve Grafik 3-9'da Türkiye dışında incelenen yedi ülkede ihracat ve milli gelirin gelişimi 2000–2005 dönemi baz alınarak verilmiştir. Bu verilerden yararlanarak incelenen dönemde Arjantin, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Çin, Hindistan, Macaristan ve Polonya'da dış ticaretle milli gelir arasındaki ilişkiye yönelik olarak aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür;

a) Arjantin ve Brezilya'da 2000 sonrası dönemde milli gelirden ciddi dalgalanmalar yaşansa da ihracat artmaya devam etmiştir.

b) Çek Cumhuriyeti, Çin ve Macaristan'ın milli geliri incelenen altı yıllık dönemde iki kata yakın bir artış göstermiş ve özellikle 2003 sonrasında bu ülkeler iyi bir büyüme trendi yakalamıştır.

c) İhracatın artış hızı milli gelire kıyasla daha da fazla olmuş, Polonya ve Çin'in ihracatında üç kata yakın artışlar yaşanmıştır.

d) Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın milli gelir ve ihracat performansı 2004'deki Avrupa Birliği tam üyeliği sonrasında hız kazanmıştır.

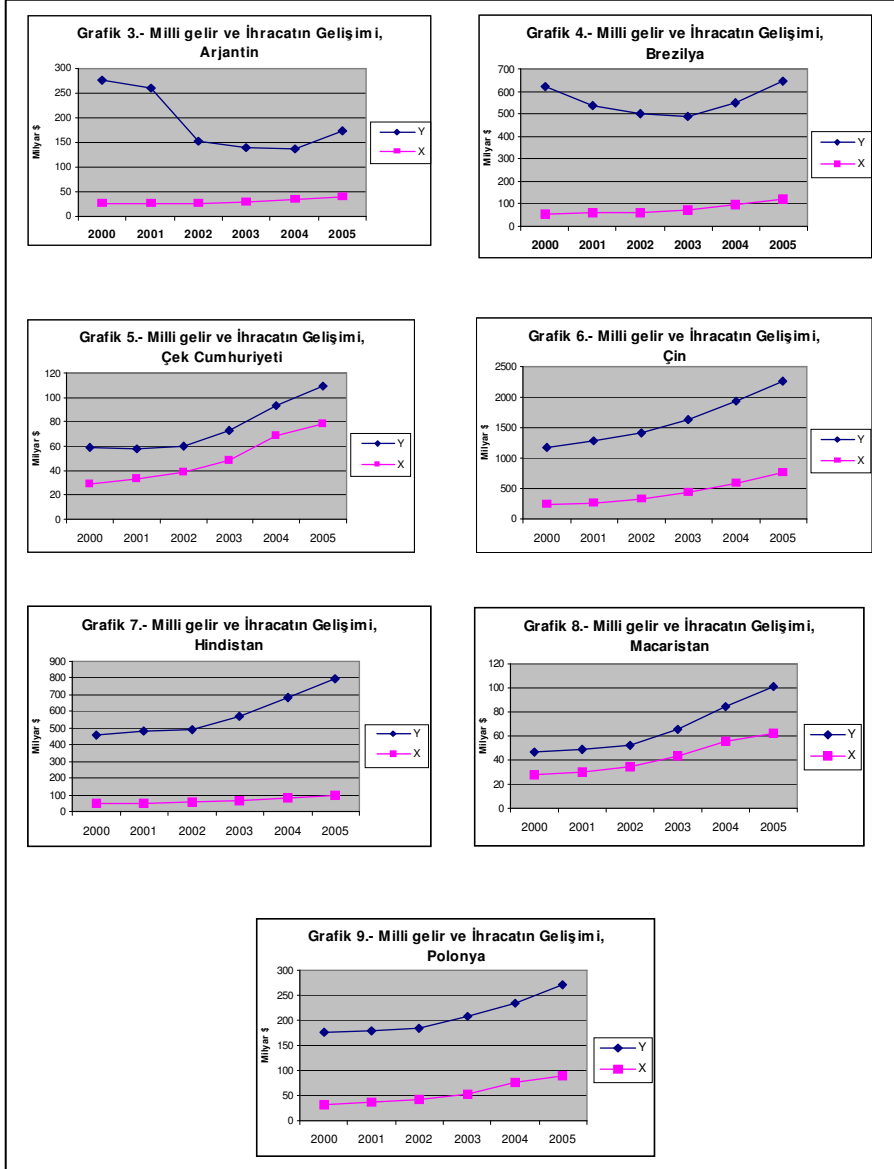
KÖSEKAHYAOĞLU - ŞENTÜRK

Tablo 2: Diğer Ülkelerde Mili Gelir ve İhracatın Gelişimi; 2000–2005¹.

	2000		2001		2002		2003		2004		2005	
	Y	X	Y	X	Y	X	Y	X	Y	X	Y	X
Arjantin	275,5	26,3	261,3	26,5	152,2	25,5	139,5	29,4	137,2	34,1	173	40
Brezilya	623,8	54,9	535,3	57,8	499,8	60	486,9	72,7	551,6	94,5	644,1	118,3
Çek Cum.	58,4	29,1	57,8	33,3	60	38,5	73,1	48,7	93,6	69,0	109,1	78,5
Çin	1168,8	249,2	1273,2	266	1406,8	325,5	1631,4	438,2	1937,9	593,3	2263,8	761,9
Hindistan	457,6	45,2	479,7	44,3	492,4	52,4	567,1	63	680,3	79,8	793	97,3
Macaristan	47	28,2	48,4	30,4	52,5	34,5	65,1	43,1	84,5	55,6	101,1	62,2
Polonya	175,5	31,7	177,7	36,0	184,3	41,1	207,6	53,8	234,4	75,0	271,4	88,9

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Indicators.¹ Milyar \$.

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Kaynak: Dünya Bankası, World Development Indicators.

5. YÖNTEM VE AMPİRİK SONUÇLAR

5.1. Değişkenlerin Durağanlığı

İhracata dayalı büyüme hipotezini test etmek amacıyla, ihracat ve milli gelir arasındaki ilişki Granger Nedensellik Testi kullanılarak Türkiye, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Arjantin, Brezilya, Hindistan ve Çin'den oluşan 8 ülke için analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca ithalat ile ihracat ve milli gelir arasında ilişki incelenerek dış ticaret ile büyüme arasındaki bağ farklı açılardan sorgulanmıştır. Veri elde edilen kaynaklardaki farklılık nedeniyle, çalışmada ele alınan dönem Türkiye için (1980-2005); Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya için (1992-2005); Arjantin, Brezilya ve Hindistan için (1980-2004); Çin için ise (1984-2005) dönemleridir.

Tablo 3: Durağanlık Analizi, Birim kök (Unit Root) Testi Sonuçları

Ülke (Dönem)	Değişken	ADF Testi Sonucu	ADF Kritik Değeri	Durağanlık Testi Sonucu ¹
Türkiye (1980-2005)	İhracat (TX)	-4,2959	% 5 → - 2,9969	Durağan I(2), % 5
	Milli Gelir (TY)	-3,9018	%10 → - 2,6381	Durağan I(2), % 5
	İthalat (TM)	-2,6567		Durağan I(2), % 10
Çek Cumhuriyeti (1992-2005)	İhracat (ÇKX)	-3,7537	% 5 → - 3,1801	Durağan I(2), % 5
	Milli Gelir (ÇKY)	-4,9757	%10 → - 2,7349	Durağan I(2), % 5
	İthalat (ÇKM)	-3,5288		Durağan I(2), % 5
Macaristan (1992-2005)	İhracat (MX)	-2,8728	% 5 → - 3,1801	Durağan I(2), % 10
	Milli Gelir (MY)	-3,2284	%10 → - 2,7349	Durağan I(2), % 5
	İthalat (MM)	-2,7505		Durağan I(2), % 10
Polonya (1992-2005)	İhracat (PX)	-4,1099	% 5 → - 3,1801	Durağan I(2), % 5
	Milli Gelir (PY)	-3,1936	%10 → - 2,7349	Durağan I(2), % 5
	İthalat (PM)	-2,9077		Durağan I(2),

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi
Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

				% 10
Arjantin (1980-2004)	İhracat (AX)	-3,1865	% 5 → - 3,0038 %10 → 2,6417	Durağan I(2), % 5
	Milli Gelir (AY)	-3,4690		Durağan I(2), % 5
	İthalat (AM)	-3,4883		Durağan I(2), % 5
Brezilya (1980-2004)	İhracat (BX)	-6,5577	% 5 → - 3,0038 %10 → 2,6417	Durağan I(2), % 5
	Milli Gelir (BY)	-2,7538		Durağan I(2), % 10
	İthalat (BRM)	-4,2706		Durağan I(2), % 5
Hindistan (1980-2004)	İhracat (HX)	-3,3267	% 5 → - 3,0038 %10 → 2,6417	Durağan I(2), % 5
	Milli Gelir (HY)	-3,1841		Durağan I(2), % 5
	İthalat (HM)	-4,5100		Durağan I(2), % 5
Çin (1984-2005)	İhracat (ÇX)	-2,6970	% 5 → - 3,0400 %10 → - 2,6608	Durağan I(2), % 10
	Milli Gelir (ÇY)	-5,2206		Durağan I(2), % 5
	İthalat (ÇM)	-3,2654		Durağan I(2), % 5

Not¹: İkinci dereceden farkları alınan değişkenler için hesaplanan ADF testi sonucu tablo değerinden büyük ise, incelenen serinin durağan [I(2)] olduğuna ilişkin hipotez kabul edilmiştir. Dış ticaret verileri Birleşmiş Milletler Comtrade İstatistikleri; Milli gelir verileri IMF World Economic Outlook.

İlk olarak nedensellik analizinde kullanılan ihracat, ithalat ve milli gelir değişkenlerine ilişkin durağanlık (stationarity) analizi yapmak için, birim kök (unit root) testleri ADF (Augmented Dickey-Fuller) yöntemi kullanılarak yapılmış ve sonuçlar Tablo 3'de verilmiştir. Tablodaki veriler ikinci farkları alınan değişkenlerin yüzde 5 veya 10 anlam seviyelerinde ikinci dereceden durağan [I(2)] olduklarını göstermektedir.

5.2. Nedensellik Testi Sonuçları

Durağan hale getirdiğimiz değişkenler arasındaki nedensellik (causality) ilişkisini ve nedenselliğin yönünü analiz etmek amacıyla, incelenen her bir ülke için ihracat, ithalat ve milli gelir değişkenlerine

KÖSEKAHYAOĞLU - ŞENTÜRK

ilişkin test edilen hipotez, Granger nedensellik testi sonucu, P değeri ve nedenselliğin yönüne ilişkin veriler Tablo 4'de sunulmuştur⁵.

İncelenen her bir ülke için dış ticaret ve milli gelir arasında bir nedensellik ilişkisi mevcut olup olmadığı ve varsa nedensellik ilişkinin yönü dikkate alındığında aşağıdaki değerlendirmeleri yapmak mümkündür⁶;

a) Arjantin ve Brezilya dışındaki diğer bütün ülkeler için ihracattan milli gelire doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmekte, dolayısıyla incelenen ülkelerin önemli bir bölümü için ihracata dayalı büyüme hipotezi desteklenmektedir.

b) Polonya, Hindistan ve Çin dışındaki ülkeler için ithalat ve milli gelir arasında hiçbir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır.

c) Türkiye örneğinde, ithalat ve milli arasında bir nedensellik olmadığı, fakat ihracattan ithalata doğru güçlü bir bağ olduğu, dolayısıyla ihracattaki artışların ithalatı önemli ölçüde körüklediği anlaşılmaktadır.

⁵ Standart Granger nedensellik testi, iki değişken arasındaki nedensel bir ilişkinin varlığını ve yönünü test etmek için kullanılır ve uygulanabilirliğindeki kolaylık sebebiyle en çok tercih edilen yöntemdir. Granger (1986) ve Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen eşbütünleşme (cointegration) tekniği, nedensellik testi ile ilgili teorik çalışmaların yeniden gözden geçirilmesine katkıda bulunmuştur. Bu yeni yaklaşıma göre, iki değişken (örneğin, X ve Y) arasında eşbütünleşme olduğu gösterilebilirse, kısa dönemde dengesizlikleri gideren bir hata düzeltme mekanizması (ECM) vardır. ECM'nin bir sonucu olarak, ΔY_t veya ΔX_t veya her ikisine, Y_{t-1} ve X_{t-1} 'in de bir fonksiyonu olan gecikmeli hata düzeltme terimi neden olmalıdır. Granger (1988) eşbütünleşik değişkenler arasında tek yönlü de olsa bir nedensellik ilişkisinin bulunacağını ifade etmiştir.

⁶ Türkiye ekonomisi için ihracata dayalı büyüme hipotezini test eden diğer çalışmalar için bak. Bahmani-Oskooee ve Domac (1995), Yiğidim ve Köse (1997), Özmen ve Furtun (1998) ve Şimşek (2003). Farklı dönemleri kapsayan ve oldukça farklı yöntemlerin kullanıldığı bu testlerden sadece Bahmani-Oskooee ve Domac'ın 1923-1990 dönemi için yaptığı çalışmada Türkiye'nin ihracat ile milli geliri arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi
Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Tablo 4: Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Ülke (İncelenen Dönem)	Hipotez	Granger F Testi Sonucu	P Değeri ¹	Nedenselliğin Yönü
Türkiye (1980–2005)	İhracat gelire neden olmaz.	3,9154	0,0376*	X → Y
	Gelir ihracata neden olmaz.	0,3122	0,7354	
	İthalat gelire neden olmaz.	1,4198	0,2662	İlişki yok
	Gelir ithalata neden olmaz.	0,2512	0,8703	
	İthalat ihracata neden olmaz.	0,1183	0,8890	X → M
	İhracat ithalata neden olmaz.	6,7883	0,0059**	
Çek Cumhuriyeti (1992–2005)	İhracat gelire neden olmaz.	4,8446	0,0467	X → Y
	Gelir ihracata neden olmaz.	0,0641	0,9384	
	İthalat gelire neden olmaz.	0,7247	0,5175	İlişki yok
	Gelir ithalata neden olmaz.	0,7996	0,4866	
	İthalat ihracata neden olmaz.	2,3029	0,1704	X → M
	İhracat ithalata neden olmaz.	5,7783	0,0329*	
Macaristan (1992–2005)	İhracat gelire neden olmaz.	12,2956	0,0051**	X → Y
	Gelir ihracata neden olmaz.	3,7203	0,0793	
	İthalat gelire neden olmaz.	1,9542	0,2116	İlişki yok
	Gelir ithalata neden olmaz.	0,8699	0,4598	
	İthalat ihracata neden olmaz.	0,1278	0,8819	X → M
	İhracat ithalata neden olmaz.	0,4251	0,4694*	
Polonya (1992–2005)	İhracat gelire neden olmaz.	13,3070	0,0041**	X → Y
	Gelir ihracata neden olmaz.	1,7925	0,2351	
	İthalat gelire	5,7359	0,0335*	M → Y

KÖSEKAHYAOĞLU - ŞENTÜRK

	neden olmaz.			
	Gelir ithalata neden olmaz.	1,7041	0,2494	
	İthalat ihracata neden olmaz.	4,9956	0,0495*	X → M
	İhracat ithalata neden olmaz.	3,1990	0,1030	
Arjantin (1980–2004)	İhracat gelire neden olmaz.	0,0259	0,9744	İlişki yok
	Gelir ihracata neden olmaz.	1,6226	0,2249	
	İthalat gelire neden olmaz.	0,9239	0,4149	İlişki yok
	Gelir ithalata neden olmaz.	0,7167	0,5017	
	İthalat ihracata neden olmaz.	0,1456	0,8654	X → M
	İhracat ithalata neden olmaz.	3,9987	0,0365*	
Brezilya (1980–2004)	İhracat gelire neden olmaz.	3,0759	0,0709	İlişki yok
	Gelir ihracata neden olmaz.	1,0070	0,3849	
	İthalat gelire neden olmaz.	1,1579	0,3364	İlişki yok
	Gelir ithalata neden olmaz.	0,6672	0,5253	
	İthalat ihracata neden olmaz.	0,4603	0,6382	X → M
	İhracat ithalata neden olmaz.	5,9762	0,0102*	
Hindistan (1980–2004)	İhracat gelire neden olmaz.	1,6345	0,4416*	X → Y
	Gelir ihracata neden olmaz.	0,5665	0,5772	
	İthalat gelire neden olmaz.	11,9632	0,0005**	M → Y
	Gelir ithalata neden olmaz.	1,9108	0,1768	
	İthalat ihracata neden olmaz.	4,2498	0,0457*	M → X
	İhracat ithalata neden olmaz.	0,7218	0,4993	
Çin (1984–2005)	İhracat gelire neden olmaz.	8,7719	0,0033**	X → Y

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi
Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

	Gelir ihracata neden olmaz.	0,7277	0,5004	
	İthalat gelire neden olmaz.	4,3811	0,0433*	M → Y
	Gelir ithalata neden olmaz.	0,7092	0,5088	
	İthalat ihracata neden olmaz.	4,4005	0,0329*	M → X
	İhracat ithalat neden olmaz.	0,6708	0,5269	

Not ¹: Olasılık (Probability-P) değeri 0.05'ten küçük ise yüzde 5; 0,01'den küçük ise yüzde 1 seviyesinde ilgili hipotez reddedilmiştir.

d) 1990'lı yıllardan sonra dışa açık ve piyasa ekonomisine dayalı bir büyüme stratejisi benimseyen ülkelerden Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan'a kıyasla farklı bir yapı sergilemektedir. Diğer iki ülkede ithalat ve milli gelir arasında bir nedensellik ilişkisi yokken, Polonya örneğinde dış ticaretin hem ihracat hem de ithalat kanalıyla milli geliri etkilediği anlaşılmaktadır.

e) Son yıllarda hızlı bir büyüme performansı yakalayan Hindistan ve Çin'de dış ticaret ve milli gelir arasındaki ilişki benzer bir yapı sergilemektedir. Dış ticarete ithalattan ihracata doğru bir nedensellik ilişkisinin olması bu ülkelerde ithalattaki artışların ihracatı körüklediğini göstermektedir. Dolayısıyla, büyük bir nüfusa sahip olan, doğal kaynaklar yönünden ise fakir ve dışa oldukça bağımlı olan bu ülkelerde iç talep baskısı, yatırım ve ara malı yetersizliği gibi nedenlerin ithalatı artırdığı anlaşılmaktadır. Ayrıca, giderek artan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ithal girdi kullanımını zorlaması gibi faktörler bu ülkelerde ithalatın dış talep ve dolayısıyla ihracattan bağımsız olarak da yükselebileceğini ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ

Çalışmanın başlıca amacı, büyüme ve uluslararası iktisat literatüründe sıkça tartışılan 'ihracata dayalı büyüme hipotezi'nin geçerliğini Granger nedensellik analizini kullanarak test etmektir. Türkiye'nin yanı sıra çalışmada Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Arjantin, Brezilya, Hindistan ve Çin gibi yeni gelişen ekonomiler incelenmiş ve ihracata dayalı büyüme stratejilerinin hızla yaygınlaştığı 1980 sonrası dönem dikkate alınmıştır.

KÖSEKAHYAOĞLU - ŞENTÜRK

Öncelikle 1980 sonrasında Türkiye’de ihracat ve milli gelirin gelişim trendi belirli alt dönemlere ayrılarak incelenmiştir. Bu analiz sonunda, serbest dış ticaret rejimine geçiş sonrasında, belirli dönemlerde durgunluklar yaşansa da, Türkiye’de ihracatın 1980–2005 yılları arasındaki 25 yılda yaklaşık yirmi beş katlık bir artışla 2,9 milyar dolardan 73 milyar dolara kadar arttığı görülmüştür.

Milli gelire yönelik analiz de, kriz dönemleri dışında, Türkiye’nin oldukça yüksek sayılabilecek bir büyüme performansı sergilediğini göstermiştir. 1980’de yaklaşık 68 milyar dolar seviyesinde olan milli gelir, 2005’e gelindiğinde beş katın üzerinde bir artışla 360 milyar doları geçmiş, tüm dönem içinde ortalama milli gelir 149,1 milyar dolar ve ortalama büyüme hızı yüzde 4,1 olarak gerçekleşmiştir. Kriz dönemleri dikkate alınmadığında ise Türkiye’nin yıllık ortalama büyüme hızı yüzde 6’ya kadar çıkmaktadır. Dolayısıyla, ekonomik istikrarsızlıkların, milli gelir üzerinde çok ciddi etkiler bırakırken, uzun dönemli ve sürdürülebilir büyümenin önünde önemli bir engel teşkil ettiği anlaşılmaktadır.

Son olarak, çalışmanın ampirik bölümünde incelenen 8 ülkeye ait dış ticaret ve milli gelir değişkenlerinin durağanlık analizi yapıldıktan sonra, ihracat ve milli gelir arasındaki nedensellik ilişkisi irdelenmiştir. Bu bölümde elde edilen bulgulara göre, Arjantin ve Brezilya dışındaki diğer bütün ülkeler için ihracattan milli gelire doğru bir nedensellik ilişkisi olduğu görülmekte, dolayısıyla ihracata dayalı büyüme hipotezi genel olarak desteklenmektedir.

Polonya, Hindistan ve Çin dışındaki ülkeler için ithalat ve milli gelir arasında hiçbir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Türkiye için yapılan analiz, ihracattan ithalata doğru güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla ihracattaki artışların ithalatı önemli ölçüde tetiklediği anlaşılmaktadır. Bu sonuç, Türkiye’de son dönemde ihracattaki ciddi artışlara rağmen, özellikle ara malı ithalatındaki paralel artışlar nedeniyle, dış ticaret açığı sorunun neden giderilemediğine ışık tutması açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

Afxentiou, P.C. ve Serletis, A. (1991), "Exports And Gnp Causality İn The İndustrial Countries: 1950-1985", *Kyklos*, 44:2, ss.113-167.

Bhagwati, J. ve Srinivasan, T. (1979), "Trade Policy And Development", içinde *International Economic Policy: Theory and Evidence*, (Eds) R. Dornbusch ve J. Frenkel, Johns Hopkins University Press, Baltimore, ss. 1-35.

Bahmani-Oskooee, M. ve Domac, I. (1995). "Export growth and economic growth in Turkey: Evidence from cointegration analysis", *METU Studies in Development*, 22, ss.67-77.

Bahmani-Oskooee, M.; Mohtadi, H. ve Shabsigh, G. (1991), "Exports, Growth and Causalty in LCDs: A Re-examination", *Journal of Development Economics*, 36, ss.405-415.

Balassa, B. (1978), "Exports and Economic Growth : Further Evidence", *Journal of Development Economics*, 5:2, ss.181-189.

Birleşmiş Milletler, Comtrade Ticaret İstatistikleri. (Erişim: 2.08.2006) <http://unstats.un.org/unsd/comtrade/ce/ceSearch.aspx>

Chang, H. ve Gabel, I. (2005), "Kalkınma Yeniden", İmge Kitabevi Yayınları.

Chow, P.C.Y. (1987), "Causality Between Export Growth And İndustrial Development : Empirical Evidence From The Nıcs", *Journal of Development Economics*, 26:1, ss.55-63.

Çelebi, E. (2001), "Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000)", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2:3, ss.55-66.

DİE (2004), *Türkiye İstatistik Yıllığı*, CD-Rom.

Dünya Bankası, *World Development Indicators*. (Erişim: 02.08.2006). <http://devdata.worldbank.org/data-query/>

Edwards, S. (1993), "Openness, Trade Liberalization, and Growth in Developing Countries", *Journal of Economic Literature*, 31, ss.1358-1393.

Engle, R.F. ve Granger, C.W.J. (1987), "Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, 55, ss. 251-276.

Feder, G. (1983), "On Exports and Economic Growth", *Journal of Development Economics* 12:1, ss. 59-73.

Frankel, J.A. ve Romer D. (1996), "Trade and Growth: An Amprical Investigation", *National Bureau of Economic Research, Working Paper*, No:5476.

Granger, C.W.J. (1986) "Developments in the Study of Cointegrated Economic Variables", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 48, ss.213-228.

KÖSEKAHYAOĞLU - ŞENTÜRK

Granger, C.W.J. (1988) "Some Recent Developments in a Concept of Causality", *Journal of Econometrics*, 39, ss.199-211.

Heller, P.S. ve Porter, R.C. (1978), "Exports and growth: An empirical re-investigation", *Journal of Development Economics*, 5:2, ss.191-193.

Helpman, E. ve Krugman, P. (1985), "Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition, and the International Economy", Cambridge, MIT Press.

IMF, World Economic Outlook Database. (Erişim:15.08.2006).

<http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2006/01/data/index.htm>

Jung, W. S. ve Marshall, P. J. (1985), "Exports, Growth and Causality in Developing Country", *Journal of Development Economics*, 18, ss.1-12.

Krueger, A. O. (1978), "Foreign Trade Regimes and Economic Development: Liberalization Attempts and Consequences", *National Bureau of Economic Research*, ss.273-74.

Krueger, A.O. (1980), "Trade Policy As An Input To Development", *American Economic Review*, 70, ss.188-292.

Levine, R. ve Renelt, D. (1992), "A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions", *American Economic Review*, 82:4, ss.942-963.

Love, J. ve Chandra, R. (2005), "Testing Export-Led Growth in Bangladesh in a Multivariate Var Framework" , *Journal of Asian Economics*, 15:6, ss.1155-1168.

Love, J.(1994), "Engines of Growth: the Exports and Government Sectors", *The World Economy*, 317, ss.203-218.

Marin, D. (1992), "Is The Export-led Growth Hypothesis Valid for Industrialized Countries?", *Review of Economics and Statistics*, 74:4, ss.678-688.

Michaely, M. (1977), "Exports And Growth : An Empirical Investigation", *Journal of Development Economics*, 4:1, ss.49-53.

Moosa, I. A. ve Choe, C. (1998), "Is The Korean Economy Export-Driven?", *Economic Modelling*, 15:2, ss.237-255.

Özmen, E. ve Furtun, G. (1998). "Export-Led Growth Hypothesis And The Turkish Data: An Empirical Investigation", *METU Studies in Development*, 25:3, ss.491-503.

Prebisch, R. (1950), *The Economic Development of Latin America and Its Principle Problems*, United Nations Publications, New York.

Ram, R. (1985), "Exports and Economic Growth: Some Additional Evidence", *Economic Development and Cultural Change*, 33:2, ss.415-25.

İhracata Dayalı Büyüme Hipotezinin Testi
Türkiye ve Gelişen Ekonomiler Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme

Ram, R. (1987), "Exports and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Time-Series and Cross-Section Data", *Economic Development and Cultural Change*, 36:1, ss. 51-73.

Ramos, F.F.R. (2001), "Exports, Imports, and Economic Growth in Portugal: Evidence From Causality and Cointegration Analysis", *Economic Modelling*, 18:4, ss.613-623.

Sims, C.A. (1972), "Money, Income and Causality", *American Economic Review*, 62, 540-552.

Singer, H.(1950), "The Distributions of Gains Between Investing and Borrowing Countries", *American Economic Review, Papers and Proceedings*, 40, ss.473-485.

Şimşek, M. (2003), İhracata Dayalı-Büyüme Hipotezinin Türkiye Ekonomisi Verileri İle Analizi, 1960–2002, Dokuz Eylül Üni. İ.İ.B.F.Dergisi, 18:2, ss.43- 63.

Thornton, J. (1996), "Cointegration, Causality and Export-led Growth in Mexico, 1895-1992", *Economic Letters*, 50, ss.413-416.

TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Ulusal Hesaplar ve Dış Ticaret İstatistikleri. (Erişim: 12.08.2006). <http://www.tuik.gov.tr>

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, Döviz Kurları. (Erişim: 10.09.2006)<http://www.tcmb.gov.tr>

Yanikkaya, H. (2003), "Openness and Economic Growth: A Cross-Country Empirical Investigation", *Journal of Development Economics*, 72:1, ss.57-89.

Yiğidim, A. ve Köse, N. (1997). "İhracat ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki, İthalatın Rolü: Türkiye Örneği (1980-1996)", *Ekonomik Yaklaşım*, 8:26, ss.71-85.

Young, A. (1991), "Learning by doing and the Dynamic Effects of International Trade", *Quarterly Journal of Economics*, 106, ss. 369-40.